
Predpreteklik v Dalmatinovi Bibliji

Majda Merše

Predpreteklik je bil trdna sestavina Dalmatinovega časovnega sistema, kar dokazujejo 3004 zapisi v DB 1584. Izkazuje funkcionalno bolj raznoliko rabo, kot so jo uspele odkriti in prikazati slovnice slovenskega jezika do srede 20. stoletja. Oblike ni mogoče razlagati s kalkiranositjo iz nemščine, saj je primerjava DB 1584 in LB 1545 odkrila komaj polovično ujemanje glede njene rabe.

The Past Perfect was a significant, firmly established component of Dalmatin's tense system, as testified by its 3004 occurrences in his 1584 Bible. Its use is functionally more diversified than the uses of the Past Perfect discovered and described by Slovene grammar books until mid-20th century. It cannot be explained as a simple calque following the German model; a comparison of Dalmatin's and Luther's Bibles reveals that in their uses of the Part Perfect they agree in only half of the cases.

0 Predpretekliku v slovenskem jeziku so bile že namenjene posamezne raziskave. Breda Pogorelec (1960/61, 152–160) je raziskala njegovo funkcijo v slovenskem knjižnem jeziku 20., deloma pa tudi druge polovice 19. stoletja. Ugotovila je, da je predpreteklik glede na pomen odvisna (relativna) glagolska oblika, ki opozarja na razmerja med preteklimi dejanji, lahko pa izraža tudi oddaljeno preteklost ali opravlja naklonsko vlogo. Zaradi možnosti označevanja nastopa stanja izstopa iz osnovnega časovnega razmerja in dobiva predznak ekspresivne oblike. Milena Hajnšek (1962/63, 240–245) je zasledovala rabo oblike od 16. do 20. stoletja in ugotovila, da predpreteklik v slovenščini nima stalne funkcije in da je kot sredstvo za izražanje predbobnosti zamenljiv s preteklikom dovršnega glagola.

0.1 Raba predpreteklika v 16. stoletju še ni bila podrobneje raziskana. Nekaj splošnih ugotovitev prinaša obravnava Milene Hajnšek (1962/63, 241).¹ Potrjujejo in razširjajo jih obrobnejša zapažanja v razpravah z drugačno problemsko naravnostjo (npr. Orožen² 1984, 166–168; 1984/85, 222; 1986, 33, 35; Merše³ 1993, 233–234; 1995, 509–510).

¹ M. Hajnšek ugotavlja, da so slovenski protestantski pisci predpreteklik pogosto uporabljali in da jim je po nemškem zgledu služil predvsem kot izrazilo pretekle predbobnosti.

² M. Orožen v citiranih razpravah omenja razvojno pogojene razlike v razvrstitvi časovnih

0.2 Prvo omembo predpreteklika v slovenščini je mogoče zaslediti v Bohoričevi slovnici (1584, zlasti 108–109). V okviru preterita, ki je naveden kot eden od treh časov, avtor razlikuje »praeteritum imperfectum« (*sim fekal*), »praeteritum perfectum« (*sem bil fekal*) in »praeteritum plusquamperfectum«⁴ (*sim vshe bil fekal* ali *sim vshe bil sdaunaj fekal*). Med drugo in tretjo obliko, ki sta v resnici predpreteklika, je predvidljiva pomenska razlika, ki jo neposredno kažeta poimenovanji, posredno pa zgledi. V drugi zgled za predpreteklik je vključen prislov *sdaunaj*, ki razkriva vlogo izražanja davne preteklosti.⁵

Nepolni dve stoletji kasneje je isto časovno shemo v obeh izdajah slovnice (1768, 1783) ponovil Pohlin, le da je namesto latinske uporabil nemško terminologijo (razlikuje »halb-, ganz-« in »längstvergangene Zeit«). Pri zgledu za pretekli in davno minuli čas je namesto Bohoričevega nedovršnega v obeh izdajah uporabil dovršni glagol, čeprav razloga zamenjave ni posebej utemeljil (*sem dal*, *sem bil dal*, *sem s/he s/davnej dal bil* (1768, 62–63); *sem se bil usekal* in *s/he s/davnej sem se bil usekal* (1783, 73)). Za davno minuli čas še pripominja, da je tako v govoru kot v pisavi redko rabljen. Oba slovniciarja sta skušala med enakima oblikama razlikovati tako, da sta funkcijo predpreteklika poudarila z dodanim prislovom. Predstavitvi predpreteklika v prvih dveh slovnica slovenskega jezika stanja v knjižnem jeziku 16. stoletja ne povzemata, saj oblika npr. samo v DB 1584 izkazuje funkcijsko bogatejšo in bolj raznoliko rabo, kot so jo uspele odkriti in prikazati tudi vse kasnejše slovnice do srede 20. stoletja.

1 Pogosta raba predpreteklika v DB 1584 (3004 zapisi) je dokaz, da je bil pomembna sestavina njenega časovnega sistema. Na 140 straneh štirih starozaveznih besedil (PERVE SAMVELOVE BVQVE (I, 149a–I, 168a), DRVGE SAMVELOVE BVQVE (I, 168a–I, 182a), PERVE BVQVE TEH KRAILOV (I, 182b–I, 201b), DRVGE BVQVE TEH KRAILOV (I, 202a–I, 220a)), ki so bila (tudi zaradi dogajalne razgibanosti) izbrana za primerjavo z Lutrovo prevodno predlogo in z dvesto let mlajšim Japljevim prevodom, je mogoče naštetih skorajda 600 primerov. Dalmatin je predpreteklik veliko uporabljal v različnih vrstah odvisnikov, nekoliko manj pa v

oblik, ki jih odkriva s primerjavo Trubarjevega in Dalmatinovega jezika (1986, 33, 35) ter Dalmatinovega in Japljevega prevoda biblije (1984, 166–168; 1984/85, 222). Osnovni ugotovitvi sta, da je Dalmatin v nasprotju s Trubarjem uveljavil opisne časovne oblike, med katerimi je trdno mesto imel tudi predpreteklik, ter da je najopaznejšo spremembo časovnega sistema, izpričanega v Japljevem prevodu, povzročil prav izpad predpreteklika, ki ga je Dalmatin uporabljal pogosto in ustrezno, v mlajšem katoliškem prevodu pa ga je nadomestil preteklik.

³ M. Merše navaja med tipi prevodnih razlik, ugotovljenih s primerjavo Dalmatinove Biblije in Lutrovega prevodnega zgleda, tudi Dalmatinovo dokaj neodvisno rabo predpreteklika.

⁴ Toporišič (1987) naštete izraze prevaja s »pretekli dovršilnik, pretekli nedovršilnik« in »predpreteklik«.

⁵ O predstavitvi predpreteklika v Bohoričevi slovnici prim. Kolarič (1971, 65) in Toporišič (1984, 209–211; 1987, 302–303). Toporišič (1984, 211) ugotavlja, da se je v Bohoričevi slovnici preteklik mešal s predpreteklikom.

glavnih in prostih stavkih. Med vsemi stavčnimi tipi je daleč najpogosteje rabljen v časovnem odvisniku, saj je tovrstnih primerov v primerjalno preverjenem besedilu kar 240.

1.1 V DB 1584 je oblika najpogosteje uporabljena kot izrazilo pretekle preddobnosti. S predpreteklikom v odvisnem ali neodvisnem stavku je izraženo dejanje, ki se je končalo bodisi pred drugim preteklim dejanjem ali pred nastopom stanja v preteklosti.

1.1.1 V časovnih odvisnikih je predpreteklik v tej funkciji tako pogost, da ga je mogoče obravnavati kot slovnično sredstvo za izražanje pretekle preddobnosti. Dalmatin je z namenom, da bi dogajalno zaporedje, predstavljeno v zloženih povedih, prikazal jasneje in bolj plastično, predpreteklik vključeval tudi v druge tipe odvisnikov, bodisi prvo- ali drugostopenjskih. Oblika je pogosto rabljena še v predmetnih, prilastkovih in načinovnih odvisnikih. S predpreteklikom so v zloženih povedih hkrati označena tudi dejanja, ki v primerjavi z drugimi segajo najgloblje v preteklost. Npr.: *Kadar je Raguel letu sflifhal, se je prestrašhil, sakaj on je vejdil, kaj se je tém sedmim Moshem bilu sgudilu, katerim je on poprej svojo Hzher bil dal, inu se je bal, de bi letimu tudi taku nefhlu* (II, 150b). Preverjanje veččlenskih naštevalnih nizov je pokazalo, da je vzvratna dogajalna perspektiva z rabo ustreznih časovnih oblik manj natančno in dosledno izoblikovana kot tista, ki je usmerjena proti sedanjosti.

1.1.1.1 Posamezni primeri kažejo, da se je predpreteklik uporabljal kot izrazilo preddobnosti dejanja odvisnega stavka v razmerju do dejanja, ki je izraženo z medmetom, ali je iz sobesedila celo eliptično izpuščeno. Npr.: *INu'kadar je Elisa v'ro hišho bil prišhâl, pole, tu je ta Hlapzhizh na njegovi posteli mèrtou leshal* (I, 204b).

1.1.1.2 V ustaljeno izmenjavo predpreteklik – preteklik, ki jo izpričujeta časovni odvisnik in ustrezni nadredni stavek, se občasno navedeni uvodni stavek z glagolom v pretekliku *PErgudilu se je pak*, ki napoveduje nov dogajalni sklop, odvisnostno ne vključuje. Npr.: *PErgudilu se je pak, kadar je on blisi Ieriha bil prišhâl, je en Slépez sedil pèr potu, inu je petlal* (III, 42b).

1.1.1.3 Pri dejanjih, ki jih uporabljeni predpreteklik opredeljuje kot preddobna, je večinoma ugotovljiva še dodatna vsebinska razsežnost. V časovnem odvisniku je s predpreteklikom navadno izpostavljeno dejanje, ki odpira nov dogajalni sklop. Npr.: *KAdar je ona vshe bila ismolila, je gori vštala, inu je poklizala svojo Déklo, Abro, inu je doli fhla v'hišho, je is sebe djala ta Shakil, inu je svoj Vdovski gvant slejkla, inu se je vmila, inu se je shalbala s'drago vodó, inu je svoje laffy splela, inu se je v'eno Aubo ú'vesala, inu je svoj lép gvant oblejkla, inu se je v'fnashila s'Shperami, s'pèrstani, inu je vse oblejkla, kar je lépiga iméla* (II, 136a). Logična je tudi večkrat zaznavna pogojenost nastopa sledečega dejanja z dovršitvijo predhodnega, ki stoji v predpretekliku. Npr.: *Inu kadar smo bily eno Barko našhli, katera se je v'Phenicio pelala, smo v'njo stopili inu smo se tja pelali* (III, 73b).

1.1.1.4 Zasedovanje omenjene pomenske vloge predpreteklika v odvisnih stavkih kaže na ustaljeno rabo ob glagolih, ki se uvrščajo v isto pomensko skupino.⁶

⁶ Strokovni izraz je uporabljen v pomenu, kot ga opredeljuje France Novak (1986, 100).

V časovnih odvisnikih, ki jih uvaja veznik *kadar*, s katerim je Dalmatin nadomeščal *da, als* ali *nachdem* iz Lutrove Biblije, je predpreteklik največkrat rabljen ob glagolih premikanja (*priti, pristopiti, oditi, iti* v pomenu 'oditi' itd.). Npr.: *Kadar je ona pak h'timu Boshjimu Moshu na to gorro bila prišhla, je ona njega sa njegove noge popadla* (I, 204b). Zgledi rabe v predmetnem odvisniku kažejo, da je z njim poudarjena preddobnost dejanja, ki je postalo predmet videnja, slišanja, vednosti, pripovedovanja ipd. Npr.: 1. *Kadar ste pak vy vidili, de je Nahas, Ammoniter'skih otruk Krajl, supèr vas bil prišhel, ste vy k'meni djali* (I, 155b); 2. *Sakal on je dobru vejdil, de so ony njega bily is nyda isdali* (III, 18a); 3. *Ionatan pak nej slišhal, de je njegou Ozha ta folk bil saklel* (I, 156b).

1.1.1.4.1 Z oblikovnim nasprotjem predpreteklik – preteklik je večkrat poudarjeno tudi vsebinsko nasprotje dveh zaporednih dejanj, ki sta v razmerju napovedi, zapovedi ali obljube, kar zlasti v okviru načinovnega odvisnika najpogosteje izražajo glagoli *reči, djati, zapovedati, poročiti*, ter uresničitve oz. izvršitve. Npr.: *SAmuel je šturil, kakòr je njemu GOSPVD bil rekal, inu je prišhàl v'Betlehem* (I, 158b). Nasprotje predpreteklik – preteklik lahko površinsko razkriva tudi vzročno-posledično razmerje dejanj. Vzporednemu namenu poudarjanja vzročnosti najboljše ustreza raba predpreteklika v vzročnem odvisniku ter v pojasnjevalnem delu vzročnega priredja. Npr.: 1. *Obtu so njega njegovi Priатели satoshili pèr Eupatoru, inu so ga ozhitu imenovali eniga Ferratarjá, satu, ker je on ta Otok Cyprum, kateri je njemu Philometor bil porozhil, Antiohu timu shlahtnimu bil isdal* (II, 201a); 2. *KRajl Alexander pak je bil taifti zhas v' Cilicij, sakaj ondi so bila nekotera Města od njega padla* (II, 189a).

1.1.1.4.2 V odvisnih stavkih je s predpreteklikom pogosto izražena preddobnost, v odnosu do vsega sledečega pa tudi dogajalna »neaktualnost« tistih dejanj, ki so bila v predhodnem sobesedilu tako ali drugače napovedana ali pa predstavljena kot še trajajoča oz. kot že dovršena. 1. *inu je rekal k'svoim Synom: Ošsedlajte meni Ošla. Inu kadar so ony njega bily ošsedlali, je on šhàl tjakaj* (I, 193b); 2. *INu kadar je Vriafova Shena slišhala, de je nje Mosh Vriaf mèrtou bil, je ona trouurala po svoim Gošpodarju. Kadar je pak ona bila štrourala, je David tjakaj pošlal, inu je njo puštil v'svojo hišho pèrpelati* (I, 173b); 3. *inu kadar je bil mlad Měfiz prišhàl, je Krajl k'mysi šedil k'jédi. Kadar je pak Krajl bil šedil na svoje mejstu /.../ je Ionatan gori vštal, de je Abner šedil Saulu na stran, inu so Davida sgrěšhili na njegovim mejsti* (I, 161b). Pri drugem zgledu je na dokončno dogajalno preseženost in z njo neaktualnost dejanja, izraženega s *trovrati*, istočasno opozorjeno s predpreteklikom in z dovršnikom, tvorjenim s predpono *z-/s-* v pomenu 'absolutna dovršitev dejanja'. Predpreteklik in predpone, ki kot sestavine dovršnih glagolov označujejo absolutno dovršitev dejanja, sestavljajo zaradi pogostega sopojavljanja trdno kombinacijo.

1.1.2 Ista pomenska vloga predpreteklika je pogosto uresničevana tudi v glavnih in prostih stavkih, le da jo je običajno treba preverjati v okviru širšega sobesedila. Npr.: 1. *INu dokler je on šhe govuril, pole, tedaj je Iudas, tēh dvanajšt eden, prišhàl, inu shnym ena velika mnoshiza /.../ Inu ta Ferratar je bil nym dal enu snaminje, inu je djal: Kateriga ješt kušhnem, taifti je* (III, 17a); 2. *Inu Samuel je bil*

legèl v'Templi tiga GOSPVDA, ker je Boshja Skrynja bila, prejdan je Boshja Lampa vgašnila (I, 150b). Tudi v vezalnem priredju je z rabo predpreteklika pri prvem členu daljšega, vezniško povezanega niza navadno poudarjen začetek novega dogajalnega sklopa. Npr.: *RVben je pak bil vunkaj šhàl v'tem zhašffu pshenizhne Shetve, inu je našhàl Dudaim na pùli, inu je nje domou pèrnešfel svoji Materi Lei* (I, 19b).

1.2 V DB 1584 je predpreteklik pogost tudi v vlogi izražanja oddaljene preteklosti. Uresničuje jo v različnih stavčnih tipih. S predpreteklikom je označeno dejanje ali sklop dejanj, ki so od opisovanega, strnjenga dogajanja odmaknjena bodisi le za nekaj let, za čas, ki ga zahteva izmenjava rodov, ali za cela stoletja. Npr.: 1. *Ioas pak se je vèrnil, inu je vsel is Benhadadove /.../ roke, ta Mèšta, katera je on is Ioaha fove, njegoviga ozheta, roke bil vsel, s'bojom* (I, 211b); 2. *Inu David je šhàl tjakaj, inu je vsel Saulove kofty /.../ od tèh Purgarjeu v'Gabesi v'Gileadi (katere so ony bily is Gašfe v'Betfani vkradli, kamer so je bily Philišterji obe šsili, ta zhas, kadar so bily Philišterji Saula pobyli na tej Gorri Gilboa) inu je teifte od únod sem gori pèrnešfel* (I, 180a); 3. *Inu ony so vseli Abšaloma, inu so ga v'Gosdi vèrgli v'eno veliko jamo /.../ Abšalom pak si je bil en Stebèr gori postavil, dokler je šhe shiu bil* (I, 178a).

1.3 Predpreteklik je kot izrazilo preddobnosti samo eno od sredstev za predstavljanje dogajalne zaporednosti v časovni perspektivi. Slednja je običajno bolj ali manj jasno nakazana že s samim sobesedilom, tu in tam pa k bolj plastični predstavitvi prispevajo tudi prislovna določila. V takih, posebnih primerih je bil predpreteklik neobvezno rabljen in pogrešljiv, kar dokazujejo zgledi z nadomestnim preteklikom. Npr.: 1. *INu David je šhe vezh Shen inu ravenshen vsel v'Ierusalemi, potehmal, ker je iz Hebrona bil prišhàl, inu je njemu šhe vezh šynou inu hzhery bilu rojenu* (I, 171a); 2. *NAtu je Anna vštala, kadar je bila v'Sili odjedla inu pyla* (I, 149a); 3. *Inu zhes try dny, kadar šim je šft bila rodila, je ona tudi rodila* (I, 185a); 4. *Moj Gofspud, my šmo poprej bily le šsem doli prišhli Špendjo kupovat, inu kadar šmo bily v'Ošhtario prišhli, inu našha vrejzha odvesali, Pole, tu so bily všakiga denarji osgoraj v'svoim vrejzhi* (I, 29a); 5. *Kadar so pa njega vši ty vidili, kateri so ga poprej snali, de je s'temi Preroki prerokoval, so vši mej šabo djali* (I, 154b).

1.3.1 Vzporedne primere bi bilo mogoče navesti tudi za predpreteklik kot izrazilo davne preteklosti. Npr.: *S. Duh štém vuzhy, de tu nej bil ta pravi Samuel, od kateriga potle štojy, de bi ga bila ta Zoperniza naprej perzoprala, šakaj Samuel je bil vshe sdaunaj poprej vmèrl* (I, 166a).

1.4 Primerjava slovenskega prevoda z Lutrovim kaže, da je Dalmatin za izražanje pretekle preddobnosti v posameznih primerih uporabljal preteklik namesto predpreteklika v nemški predlogi. Nadomestljivost je razvidna tudi iz skladenjsko in vsebinsko docela enakovrednih primerov, v katerih sta tako Dalmatin kot Luter posegala po pretekliku. Pri časovnih odvisnikih so taki primeri redki, saj so sam stavčni tip, dovršni glagol in predpreteklik praviloma vzporedno nastopajoči elementi. Npr.:

1. DB 1584: *Kadar je David v'Mahanaim prišhal, so prinešli Sobi /.../ inu Mahir /.../ inu Baršilai /.../ Ouce inu Goveda, Syr, Davidu inu timu folku, kateri je pèr njemu bil, kjédi* (I, 177b);

LB 1545: *Da Daud gen Mahanaim komen war / da brachten Sobi /.../ vnd Machir /.../ schaf vnd rinder / kese zu Daud vnd zu dem Volck das bey jm war zu essen* (I, 603);

2. DB 1584: *Inu kadar sta doli prišhla na konez Mésta, je Samuel Saulu rekàl* (I, 154b);

LB 1545: *Vnd da sie kamen hin ab an der Stadt Ende, sprach Samuel zu Saul* (I, 522);

3. DB 1584: *Inu on je sturil, kar je GOSPVDV hudu dopadlu, kakòr je njegovu Ozha sturil* (I, 219b);

LB 1545: *Vnd thet das dem HERRN vbelgefiel / wie sein Vater gethan hatte* (I, 736).

1.5 Med opazne vloge predpreteklika v DB 1584 se uvršča tudi izražanje stanja. Zaznavno je v odvisnih (najpogosteje v predmetnem, načinovnem in prilastkovem odvisniku) ter v neodvisnih stavkih (zlasti v vezalnem priredju). Npr.: 1. *Onu je pak obu je bilu viditi, de je ta folk mej sabo se bil taku prestrašhil, inu de je ta Višhifar v'taki veliki škèrbi bil* (II, 195b); 2. *Inu pole, tu fo sgul Koprive gori bilé, inu je polnu Ošfata stalu, inu Syd se je bil podèrl* (I, 325b).

1.5.1 Vzporojanje slovenskega prevoda z nemškim prevodnim zgledom kaže, da je Dalmatin večkrat krenil po svoji poti in da je v nasprotju z Lutrom za izražanje stanja raje izbiral predpreteklik kot druga sredstva. Npr.:

1. DB 1584: *INu ta Shena je notèr fhla k'Saulu, inu je vidila, de se je on bil silnu prestrašhil, inu je djala k'nemu* (I, 166b);

LB 1545: *VND das Weib gieng hin ein zu Saul / vnd sahe / das er seer erschrocken war / vnd sprach zu jm* (I, 164);

2. DB 1584: *Inu Abraham je svoje ozhy vsdignil, inu je v'gledal sa sabo eniga Ouna v'enim tèrnji, de je bjł sa ruge obvišsel* (I, 14a);

LB 1545: *Da hub Abraham seine Augen auff / vnd sahe einen Wider hinder jm / in der Hecken mit seinen Hörnern hangen* (I, 60).

1.6 Redkeje so zaznavni primeri, v katerih je predpreteklik služil Dalmatinu za označevanje sočasnosti dveh dejanj (1. in 2. zgled) oz. dejanja in stanja v preteklosti (3. zgled). Izjemoma ga je uporabil tudi ob dejanju, ki je v preteklosti sledilo drugemu (5. zgled), ali ob dejanju, ki je zaključilo dlje časa trajajoče stanje (4. zgled). Npr.: 1. *Inu kadar je on k'Iordanu bil prišhal, so ty Iudouški Moshje v'Gilgal bily prišhli, de bi doli fhli pruti Krajlu* (I, 178b); 2. *Sakaj kadar je Ablatar, AhiMelehou syn, h'Davidu béshal v'Kegilo, je on Ephod sabo doli bil nešsel* (I, 163a); 3. *Kadar je pak Elisa špet v'Gilgal bil prišhàl, je bila dragyna v'desheli* (I, 204b); 4. *Sakaj ony fo dvanajft lejt flushili Kedorlaomeru, ali v'tretymnajstim lejt, so ony od njega bily padli* (I, 8b); 5. *Iesus je bil svejdił, de fo ga vunkaj pahnil* (III, 53a).

Če bi v primerih, kot je npr. *kadar je on blisi Ieriha bil prišhàl, je en Slépez fedil pèr potu, inu je petlal* (III, 42b), šlo za izpust enega izmed zaznavnih glagolov, potem bi predpreteklik opravljal funkcijo izražanja preddobnosti. Ker zanesljive potrditve zanj ni, je predpreteklik najverjetneje uporabljen v redki in manj tipični vlogi označevanja sočasnosti. V njej je praviloma zamenljiv s preteklikom, vprašljiva

pa je tudi ustreznost izbora vrste podredja, saj je s časovnim odvisnikom, ki navadno ločuje prej uresničeno od kasnejšega, hkrati opravljena večja zarezna v dogajalni potek.

1.6.1 Tudi primeri rabe v časovnem odvisniku, kjer predpreteklik ne izraža pretekle preddobnosti, so se primerjalno z Lutrom izkazali kot Dalmatinova posebnost. Zaradi pogoste rabe oblike v tem stavčnem tipu si je tovrstne zglede mogoče razlagati kot avtomatizme, čeprav je pomenska vloga spremenjena. Npr.: DB 1584: *David je trydeffeti lejt bil star, kadar je bil Krajl poštal, inu je krajloval shtirideffeti lejt* (I, 170b); LB 1545: *Dreissig jar war Dauid alt / da er König ward / vnd regirete vierzig jar* (I, 577–578).

1.6.1.1 Na vezanost rabe predpreteklika na tip odvisnika kaže tudi obvestilno podvajanje, do katerega npr. prihaja zaradi hkratnega besednega in glagolsko-oblikovnega izražanja preddobnosti: *Inu kadar je Iacob bil dokonjal te sapuvidi pruti svojim Otrokom, je on svoje noge v'kup djal* (I, 33a).

1.6.2 V DB 1584 je predpreteklik le izjemoma rabljen v neposrednem razmerju s sedanjikom, še redkeje pa s prihodnikom. V tovrstnih primerih se mu je Dalmatin praviloma izogibal. Tudi nasprotje predpreteklik – zgodovinski sedanjik je redko, kar je hkrati odraz redkosti zgodovinskega sedanjika v DB 1584. Slednji je uporabnostno omejen predvsem na medbesedilne in robne opombe. Npr.: 1. *današhni dan vidio tvoje ozhly, de je GOSPVD danas tebe v'mojo roko bil dal, v'tej Iami* (I, 163b); 2. *David dèrshy to prifego, katero je Ionatanu bil šturil* (I, 180a).

1.6.2.1 Primer *Kadar je on taku bil isgovoril, gre en lud tjakaj pred nyh vséh ozhima, inu offruje Malikom na Altarju v'Modini, kakòr je Krajl bil sapovédal* (II, 179b) kaže, da je bil z rabo predpreteklika na začetku in koncu povedi dosežen poseben stilni učinek. Vseh možnosti, ki jih je pri stopnjevanju stilne učinkovitosti ponujala doslednejša raba predpreteklika, pa Dalmatin ni izkoristil. V zgledu *Inu GOSPVD je obyskal Saro, kakòr je bil oblubil, inu je njej šturil, kakor je govoril, inu Sara je pozhela* (I, 13a) bi Dalmatin z vključitvijo predpreteklika tudi v drugi načinovni odvisnik stavkoma dal stilno učinkovitejši refrenski prizvok.

1.7 Dalmatin predpreteklika ni omejeval samo na rabo ob dovršnih glagolih, ampak ga je uporabljal tudi ob nedovršnikih: npr. ob *govoriti, iti, piti, jesti, bežati, prebivati, kraljovati, zašpotovati, postiti se, prepirati se* itd. Nekateri od njih sodijo v kategorijo pravih ali le potencialno dvovidskih glagolov.⁷ Pri dvovidskih glagolih je s predpreteklikom praviloma poudarjena dovršna uresničitev. Npr.: *Natu je Paulus te Moshe k'febi vsel /.../ inu je shâl v'Tempel, inu se je pustil viditi, koku je on dèrshal te dny tiga ozhifzhovanja, dokler je sa vsakiga mej nymi Offer bil offral* (III, 74a).

V posameznih primerih je trajanje dejanja natančneje določeno z bližnjim sobesedilom, drugje pa prav tako s sobesedilom pokazano, da je nedovršni glagol rabljen dovršno. Kadar so v časovnem odvisniku v predpretekliku uporabljeni nedovršni glagoli, je z vrsto odvisnika, dogajalnim zaporedjem, z izbrano časovno glagolsko obliko, včasih pa tudi z ustreznim prislovom jasno pokazana preddobnost sicer trajajočega ali ponavljajočega se dejanja. Slednje se je po dogajalni logiki ne

⁷ O dvovidskih glagolih pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja prim. M. Merše (1995, 207–223).

glede na čas trajanja moralo končati pred nastopom naslednjega dejanja. Npr.: ***KAdar so se pak dolgu bily prepirali, je Petrus gori vstal, inu je djal k'nym*** (III, 70a).

1.7.1 Primerjava z Lutrom kaže glede rabe predpreteklika ob nedovršnikih dokajšno mero skladnosti. Odstopanje je opazno le pri glagolih rekanja, ki jih je Dalmatin z ozirom na glagolski vid pogosto zelo približno prevajal. Isti glagol iz Lutrove predloge je pogosto preveden z vidsko različnimi slovenskimi ustreznici: *sprach – je djal, und sprach – inu je rekàl, gesagt hatte – je pravil*. Prav vidski popravki pa so pogosto ozko vzročno povezani z uvajanjem ali opuščanjem predpreteklika. Iz vzporejanja obeh Dalmatinovih izdaj Mojzesovega Peteroknjižja⁸ in iz primerjave Dalmatin – Luter je jasno vidno opuščanje predpreteklika ob nedovršnikih v DB 1584. Npr.:

1. DB 1584: *Inu Bug je gori shàl od njega, od tiga mejsta, na katerim je shnym govoril* (I, 23a);

LB 1545: *Also fuhr Gott auff von jm / von dem Ort / da er mit jm geredt hatte* (I, 90);

2. DB 1584: *Inu Bug je sedmi dan shegnal, inu ga je pofvetil, satu, ker je on na taišti pozhival, od vséh svojh del* (I, 2a);

LB 1545: *Vnd segnete den siebenden Tag vnd heiligt jn / darumb / das er an dem selben geruget hatte von allen seinen Wercken* (I, 27).

1.7.2 Nedovršniku v predpretekliku se je Dalmatin nekajkrat izognil z dovršnim razumevanjem pri Lutru uporabljenega nesestavljenega glagola ali s preprostim odmikom od prevodne predloge v obliki vidskega popravka, ki ga razkriva raba predponskega dovršnika. Npr.:

1. DB 1584: *Inu David je nje pobil /.../ de nyh obedàn nej vbéshal, kakòr le fhtiristu Hlapzhizhou, kateri so bily na Kamele skozhili, inu vbéshali* (I, 167a);

LB 1545: *VND Daudid schlug sie /.../ das jr keiner entran / On vierhundert Jüngelinge / die fielen auff die Kamelen / vnd flohen* (I, 567);

2. DB 1584: *Inu kadar je Boas bil odjédel inu pyl, je njegovu ferce dobre vole pofstalu* (I, 148a);

LB 1545: *Vnd da Boas gessen vnd getruncken hatte / ward sein hertz guter dinge* (I, 502).

1.8 DB 1584 in LB 1545 se glede rabe predpreteklika v preverjenem besedilu skladata le v dobri polovici primerov. Najmanjša stopnja ujemanja je zaznavna v časovnih odvisnikih (slaba četrtnina primerov) ter v glavnih in prostih stavkih, kjer je ujemanje polovično.

1.8.1 Dalmatin je uporabljal predpreteklik pogosteje in bolj dosledno kot Luter. Zanj se je običajno premišljeno odločal. Kot sredstvo za izražanje preddobnosti ga je

⁸ Primerjava prve in druge Mojzesove knjige iz leta 1578 z ustreznimi odlomki v Bibliji je pokazala, da je popravkov, ki zadevajo predpreteklik, zelo malo (5 primerov). Dalmatin je v Bibliji z redkimi dodatnimi primeri predpreteklika le dopolnjeval že ustaljeno rabo v stavčnih tipih. V DB 1584 je predpreteklik dosledneje rabljen ob dovršnikih. Npr.: DB 1578: *INV GOSPVD ie obiskal Saro, kakor ie bil gouoril, inu je nei sturil, kakor ie bil gouoril* (17a); DB 1584: *INu GOSPVD je obyfskal Saro, kakòr je bil oblubil, inu je njej sturil, kakor je govoril* (I, 13a).

uvedel takrat, kadar dogajalno zaporedje iz sobesedila ni bilo povsem jasno razvidno in bi bilo pretekli dejanji možno razumeti kot sočasni. Na obratne primere opuščanja predpreteklika, če je bila preddobnost enega dejanja razvidna iz sobesedila, je bilo že opozorjeno. Npr.:

1. DB 1584: *Tiga GOSPVDA Duh pak je bil prozh šhàl od Saula, inu en hud Duh od GOSPVDA je njega filmu nepokojniga delal* (I, 158b);

LB 1545: *DER GEIST ABER DES HERRN WEICH VON SAUL / vnd ein böser Geist vom HERRN macht jn seer vnrügig* (I, 537);

2. DB 1584: *Inu Israelſki Krajl je premejnil svoj gvant, inu jé šhàl v'boj. Syrerſki Krajl pak je bil sapovédal tém Viſhim zhes svoja Kulla /.../ inu je djal* (I, 201a);

LB 1545: *Der könig Jsrael aber verstelltet sich auch / vnd zoch in den streit. Aber der König zu Syrien gebot den Obersten vber seine wagen /.../ vnd sprach* (I, 680).

Predpreteklik je »sistemsko« rabljen tudi takrat, kadar se je Dalmatin odločil za večjo ali manjšo prevajalsko svoboščino v odnosu do Lutra, bodisi da je namesto Lutrove imenske besedne zveze uporabil odvisnik ali če je premi govor preoblikoval v odvisnega. Npr.:

1. DB 1584: *TEdaj je Ioab tjakaj poslal, inu je pustil Davidu povédati, vſe kar se je bilu v'boju pèrgudilu* (I, 173b);

LB 1545: *DA sandte Joab hin vnd lies David ansagen allen Handel des streits* (I, 588);

2. DB 1584: *V Tem ſhtiristu inu offemdesſetim lejt, od tiga kar ſo Israelſki otroci is Egyptouſke Dehele, vunkaj bily ſhli /.../ je on sazhel GOSPV DV hiſho sydati* (I, 186a);

LB 1545: *JM VIER HUNDERT VND ACHZIGSTEN JAR NACH DEM Ausgang der kinder Jsrael aus Egyptenland /.../ ward das Haus dem HERRN gebawet* (I, 633);

3. DB 1584: *Kadar ſo pak letu Davidu bily povédali, de Vria nej bil tja doli šhàl v'ſvojo hiſho, je David k'njemu djal* (I, 173b);

LB 1545: *DA man aber David ansagt / Vria ist nicht hin ab in sein Haus gegangen / sprach David zu jhm* (I, 587).

1.8.1.1 Dalmatin je pri označevanju sklopa dejanj iz bolj ali manj odmaknjene preteklosti včasih doslednje uporabljaj predpreteklik kot Luter. Spet drugje je bil manj dosleden, saj je na časovno odmaknjenost dogajanja pokazal le s predpreteklikom ob prvem dejanju. Npr.:

1. DB 1584: *Inu David je šhàl tjakaj, inu je vsel Saulove koſty /.../ od téh Purgarjeu v'Gabesi v'Gileadi (katere ſo ony bily is Gaſſe v'Betſani vkradli, kamer ſo je bily Philisterji obeſili, ta zhas, kadar ſo bily Philisterji Saula pobyli na tej Gorri Gilboa) inu je teiſte od únod ſem gori pèrneſſel* (I, 180a);

LB 1545: *Vnd David gieng hin vnd nam die gebeine Saul /.../ von den Bürgern zu Gabes in Gilead (die sie von der gassen Bethsan gestolen hatten / dahin sie die Philister gahenget hatten / zu der zeit / da die Philister Saul schlugen auff dem berge Gilboa) vnd bracht sie von dannen er auff* (I, 613);

2. DB 1584: *Kadar je pak Ioab inu vfa vojfka shnym bila prišhla, je bilu njemu povédanu, de je Abner, Nerou Syn, h'Krajlju bil prišhàl, inu de ga je on od sebe puštil, de je s'myrom prozh shàl* (I, 169b);

LB 1545: *Da aber Joab vnd das gantze Heer mit jm war komen / ward jm angesagt / das Abner der son Ner zum Könige komen war / vnd er hatte jn von sich gelassen / das er mit friede war weggegangen* (I, 575).

Za razliko od Lutra Dalmatin tudi nekaterih prirednih zvez ni v celoti zajel s predpreteklikom. Z njim je večkrat časovno »izpostavljen« le prvi člen dogajalne verige. Postopek se pretvarja v pravilo pri drugem glagolu rekanja, če ga je Dalmatin razumel kot napoved premega govora. Npr.:

1. DB 1584: *Sakaj Erodes je bil Ioanneša vluvil, svesal inu v'jezho vèrgal, sa volo Erodiade, njegoviga Brata, Philippa, Shene* (III, 10a);

LB 1545: *Denn Herodes hatte Johannem gegriffen / gebunden vnd in das Gefengnis gelegt / von wegen der Herodias / seines bruders Philippus weib* (III, 1994);

2. DB 1584: *PO tém je Ierobeam s'ovsem folkom k'Rehabeamu prišhàl na tretji dan, kakor je Krajl bil rekàl, inu je djal* (I, 192b);

LB 1545: *ALso kam Jerobeam sampt dem gantzen volck zu Rehabeam am dritten tage / wie der König gesagt hatte / vnd gesprochen* (I, 654).

1.8.2 Določene tendence se nakazujejo tudi pri opuščanju predpreteklika iz Lutrove predloge in pri njegovem nadomeščanju s preteklikom. Pokazano je bilo, da se mu je Dalmatin rad izogibal ob nedovršnih glagolih. Opazno je tudi nadomeščanje ob sedanjem času ter raba preteklika, če gre za izražanje sočasnih dejanj. Toda večje doslednosti ni niti v enem niti v drugem primeru, saj je predpreteklik večkrat zapisan tudi ob sedanjem času, uporabljen pa je tudi za izražanje pretekle istodobnosti. Npr.: DB 1584: *Ieft hozhem Iuda tudi spred mojga oblizhja djati, kakòr sim Israela prozh djal, inu hozhem letu Méstu savrézhi, kateru sim isvolil* (I, 218b); LB 1545: *Jch wil Juda auch von meinem Angesicht thun / wie ich Jsrael weggethan habe / vnd wil diese Stad verwerffen, die ich erwelet hatte* (I, 734).

Razlog za opustitev predpreteklika predstavlja tudi skladijsko preurejena pripoved, ki ji ustreza preprostejša časovna slika. Dalmatin se mu je izogibal tudi tako, da je namesto aktiva pri Lutru uporabljal pasiv. Npr.:

1. DB 1584: *INu David je shàl tja zhes na úno stran, inu je stopil na vèrh te Gorre* (I, 165a);

LB 1545: *DA nu Daudid hin über auff jenseid komen war / trat er auff des Berges spitzen* (I, 560);

2. DB 1584: *Vlutru pak je Ionatan vunkaj shàl na pùle, kamer je Davidu bilu poštaulenu* (I, 161b);

LB 1545: *DES morgens gieng Jonathan hinaus auff's feld / dahin er Daudid bestimpt hatte* (I, 548).

Nekaj primerov kaže, da Dalmatin Lutru iz oblikovnega razloga ni mogel slediti, saj predpretekliku glagola *sein* 'biti' lahko v slovenskem prevodu ustreza le preteklik glagola *biti*. Npr.: DB 1584: *Inu Amri je sturil, kar je GOSPV DV hudu dopadlu, inu je bil hujshi, kakòr vfi, kateri so pred nym bily* (I, 196a); LB 1545: *Vnd*

Amri thet das dem HERRN vbel gefiel / vnd war erger / denn alle die vor jm gewesen waren (I, 665).

1.8.3 Dalmatinov in Lutrov prevod biblije se glede rabe predpreteklika preveč razhajata, da bi bilo obliko, ki je prepričljivo včlenjena v Dalmatinov časovni sistem, mogoče opredeljevati kot kalkirano. Zelo pogosto pojavljanje v časovnem odvisniku daje slutiti zakoreninjenost v živem govoru.

2 Ugotavljanje razvojnih sprememb v rabi predpreteklika je potekalo na osnovi primerjave Dalmatinovega in Japljevega biblijskega prevoda.

Preverjanje rabe predpreteklika v prvem katoliškem ali »Japljevem prevodu biblije« je pokazalo precejšnje odstopanje od Dalmatinove prakse.

2.1 Prva značilnost, ki jo je opazila že M. Hajnšek (1962/63, 242),⁹ je močno zmanjšano število zapisov. Primerjava zastopanosti predpreteklika v Dalmatinovem in Japljevem prevodu prvih dveh Mojzesovih knjig kaže številčno razmerje 3 : 1 (natančno 287 : 93). Še bolj skopa raba je značilna za Japljev in Šrajev prevod štirih Bukev od krajlov (600 : 30), kar kaže, da se je odnos do predpreteklika spreminjal celo znotraj samega katoliškega prevoda, odvisno od naravnosti in ustvarjalnega deleža prevajalcev, ki so poleg Japlja še sodelovali.¹⁰ Komaj polovico Japljevih zapisov predpreteklika se ujema z Dalmatinom glede pojavnega mesta, povsem skladnih primerov pa tudi med temi ni veliko. Razlogov za opuščanje predpreteklika je bilo več.

2.1.1 Številni primeri preprostega nadomeščanja s preteklikom kažejo, da predpreteklik Japlju ni bil več potrebno, ampak le še eno od sredstev za izražanje pretekle preddobnosti. Npr.: DB 1584: *Kadar se je vshe Noah bil obudil od svojga Vina, inu je svejdl, kaj je njegov manshi Syn bil njemu sturil, je on djal* (I, 7a); JB 1791: *Kadar se je pak Noe is pyanošti sbudil, inu je svejdl, kaj je njegov mlajshi syn njemu sturil, Je rekàl* (I, 32).

2.1.2 V Japljevem biblijskem prevodu je na redko rabo predpreteklika nedvomno vplivala tudi močna zastopanost zgodovinskega sedanjika v pripovedi. Pogosto uporabljeno nasprotje preteklik – zgodovinski sedanjik kaže, da je vlogo predpreteklika v časovnem sistemu prevzel preteklik. Npr.:

1. DB 1584: *Inu kadar so bily odjédli, fo vstali, inu so toifto nuzh fhli* (I, 166b);

JB 1802: *Kadar so ty odjedli, vstanejo, inu gredó zelo toifto nozh* (II, 136);

2. DB 1584: *KAdar fo pak ty v'Iabesi, v'Gileadi, flifhali, kaj so Philisterji Saulu bily sturili, fo se vsdignili /.../ inu fo fhli vfo nuzh* (I, 168a);

JB 1802: *Kadar svedó stanívávzi v'Jabes Galaad, kar so Filištéjzi Saulu sturili, Se vsdignejo /.../ inu zelo nózh gredó* (II, 145–146).

⁹ Pred njo je nanjo opozoril že Breznik (1917, 342), za njo pa v razpravah, citiranih v drugi opombi, M. Orožen (1984, 166–168; 1984/85, 222).

¹⁰ Na Japljev izbor drugega prevodnega zgleda opozarja Breznik, ki pravi: »Glavna skrb mu je bila, da je verno podal to, kar je bilo v Vulgati« (1928, 79).

2.1.3 Tehten razlog za opuščanje predpreteklika so tudi Japljeve skladenjske preureditve besedila. S pogostim razvezovanjem Dalmatinovega časovnega podredja v vezalno priredje, ki že samo nakazuje logično zaporedje dogodkov, se je izgubljal tudi predpreteklik. Postopek je bolj opazen v prevodu Knjig kraljev, kjer sta se od številnih Dalmatinovih primerov predpreteklika v časovnem odvisniku ohranila le še dva, kar je treba pripisati tudi pogosti zamenjavi skladenjskega vzorca. Npr.: DB 1584: *Inu kadar je on bil isprerokoval, je on prišhal na to višokoto* (I, 154b); JB 1802: *On je pak prerokuváti jenjal, tèr je prišhal na višozhino* (II, 40).

Včasih se je Japelj s skladenjskimi poenostavitvami, ki so odraz drugačnega prevajalskega pristopa, izognil že sami možnosti rabe predpreteklika. Npr.:

1. DB 1584: *Inu so pobrali, kar je bilu oštalu Košceu, dvanajst polnih Korb* (III, 10a);

JB 1808: *Inu so pobrali oštanke tih kóšzov dvanajst košhóv pólnih* (IX, 66);

2. DB 1584: *Te Babe pak so se Boga bale, inu néso šturile, kakòr je nym Egyptouški Krajl bil rekàl* (I, 34a);

JB 1791: *Babize pak so se Bogá bale, inu niso šturile po sapovèdi Egyptovškiga Krajla* (I, 221);

3. DB 1584: *INu ona šta flishala šhtimo GOSPVDA Boga, kir je hodil v 'tém Vèrti, kadar je dan hladan bil poštal* (I, 3a);

JB 1791: *Inu kadar šta flishala glašs Gospód Bogá, de je pèr hladu po poldan v 'Vèrti se sprehajal, šta se /.../ skrila* (I, 10).

2.1.4 Opazna značilnost Japljevega prevoda je, da je stanje pogosto izražal z deležniki in nedovršenimi glagoli, le redko pa s predpreteklikom. Npr.:

1. DB 1584: *Pèrgudilu se je, de sim prišhàl na te Gorre Gilboa, inu pole, Saul je je bil nalegèl na svoj Shpejs, inu Kulla inu Iesdizi so sa nym hitéli* (I, 168b);

JB 1802: *Naklúzhilu se je meni, de sim na gorró Gelboe prišhàl, inu Saul je na svojim mézhi šlonil; vosovi pak, inu kojniki so se k'njemu blíšhali* (II, 148);

2. DB 1584: *Inu njegovim Bratje néso mogli njemu odgovoriti, taku so se bily preštrašhili, pred niegovim obrasom* (I, 30a);

JB 1791: *Ti bratje niso mogli odgovoriti od prevelikiga štrahu vsi preštrašheni* (I, 192).

Predpretekliku kot sredstvu za izražanje časovnega zaporedja dveh preteklih dejanj se je Japelj izogibal tudi z vključevanjem ustreznega prislova ali z deležnikom na -oč.¹¹ Npr.:

1. DB 1584: *inu je nje s 'tèmi imeni imenoval, s 'katerimi je nje njegou Ozha bil imenoval* (I, 16b);

JB 1791: *inu jih je ravnu s 'tim imenami imenoval, s 'katerimi jih je poprej njegov ozhe imenoval* (I, 100);

¹¹ M. Orožen posebej omenja Japljevo tendenco skrajševanja dveh glagolov rekanja z uvedbo deležnika -oč/-eč (1984, 168). Jesenšek ob deležjih in deležnikih na -ozh/-ezh v Japljevem prevodu Nove zaveze sicer ugotavlja, da so se ohranili »le še kot kliše svetopisemskega jezika ali zaradi vplivov starejših slovenskih predlog« in da je bilo izražanje z njimi Japlju tuje (1991, 134). Kot pogosteje uporabljeni skladenjski kondenzator pa omenja nedoločnik (1991, 135).

2. DB 1584: *Inu on je prišhàl na úno stran Morja /.../ Ondi šta dva s'Hudizhi obfedena pruti njemu pèrtekla, ta šta bila is Mèrtvazhkih grobou prišhla* (III, 6b);

JB 1800: *Inu kadar je on prišhàl na uno stran morjá /.../ šta njega srezhala dva obfedena is pokopalijh prideózhà* (IX, 33).

2.2 Primeri rabe predpreteklika pri Japlju kažejo, da ga je za razliko od Dalmatina skoraj dosledno uporabljal ob dovršnih glagolih. Gradivo izpričuje kot edino izjemo le rabo ob glagolu *iti*, pa še ta je največkrat rabljen dovršno. Neredki so primeri, ko je Japelj nedovršni ali dvovidski glagol iz Dalmatinovega prevoda nadomestil z njegovim dovršnim nasprotjem ali z dovršnim sinonimom. Celotako, kadar sobesedilo jasno kaže, da je Dalmatin nedovršni glagol rabil dovršno, se je Japelj izognil sleherni dvoumnosti s tem, da je dovršnost glagola poudaril s predpono. Nadomeščanje nedovršnega glagola z dovršnim parom je mogoče opazovati tudi v primerih, ko je predpreteklik uporabljen kot izrazilo oddaljene preteklosti. Tovrstno naravnost potrjujejo tudi primeri, v katerih se je Japelj odločil za drugačno predstavitev dejanja kot Dalmatin. Če je dejanje v nasprotju s protestantsko predlogo predstavil kot še trajajoče, se je avtomatično izognil tudi predpretekliku. Npr.:

1. DB 1584: *inu vsa mnoshiza Israel'skih otruk je prišhla v'Pufzhavo Sin /.../ na petnajsti dan drusiga Mészà, po tém zhàssu, ker so ony bily is Egyptov'ske deshele shli* (I, 45a);

JB 1791: *inu vsa mnóshiza Israel'skih otrók je prišhlá v'pufshavo Sin /.../ na petnajsti dan tiga drugiga mészà, po tem, kadar so bily is Egyptov'ske dèshele vùn odshli* (I, 283–284);

2. DB 1584: *Taku je bilu Pharaonovu ferze obtèrpnenu, de Israel'skih otruk nej pustil, kakòr je GOSPVĐ sku'si Mose'ssa bil govoril* (I, 40b);

JB 1791: *Inu njegovu /.../ ferze je okamnelu, inu zhe dalej vezh otèrpnenu: inu on Israel'skih otrók ny prozh pustil, kakòr je bil Gospód'skusi Mójse'sa sapovedal* (I, 256);

3. DB 1584: *INU kadar je Pharao blisi k'nym bil pèrshàl, so Israel'ski otroci svoje ozhy gori vsdignili* (I, 44a);

JB 1791: *Inu kadar se je Pharao pèrblishoval, so Israel'ski otrozi ozhy gori vsdignili* (I, 276).

2.3 Dalmatinova shema porazdelitve predpreteklika po stavčnih tipih ostaja pri Japlju v osnovi nespremenjena, le da je število najdenih primerov povsod precej skromnejše. Pogosteje je uporabljan v odvisnih in redkeje v neodvisnih stavkih. Še vedno je bil živ v časovnih odvisnikih, čeprav je v nasprotju z DB 1584 rabljen dokaj neobvezno. Japelj ga je nekajkrat vpletel v tiste časovne odvisnike, ki so skupaj z glavnim stavkom nastali s preureditvijo Dalmatinovega vezalnega priredja. Seveda je tovrstnih primerov spreminjanja skladske urejenosti veliko manj kot že omenjenih obratnih. Npr.: DB 1584: *Inu Moses je shàl od Pharaona is Mészta vun, inu je sprošterl svoje roke pruti GOSPVĐV* (I, 40b); JB 1791: *Inu kadar je bil Mójse's od Pharaóna is mészta vùn prišhal, je roke pruti Gospódu gori vsdignil* (I, 255–256).

2.4 Sestav pri Dalmatinu opaženih pomenskih vrednosti predpreteklika ostaja pri Japlju kljub skrčeni rabi oblike neokrnjen. V Japljevem preurejenem časovnem

sistemu predpreteklik ni imel več trdnega položaja. Kot opisni čas njegovi ekonomičnejši jezikovni strukturi ni najboljše ustrežal. Postal je drugotno sredstvo tako v osnovnih vlogah izražanja pretekle preddobnosti in davne preteklosti kot tudi pri drugih izraznih možnostih. Japelj se je obliki neredko izognil s sobesedilnimi spremembami, za opredeljevanje razmerij med dejanji pa je močnejše izrabljaj vidska nasprotja. Japljeva raba na prelomu 18. in 19. stoletja izpričuje izrazito težnjo po ustalitvi predpreteklika ob dovršnih glagolih, hkrati pa napoveduje nadaljnje krčenje oblike.

Viri in literatura

- BOHORIČ, A. 1584, *Arcticae horulae succifivae*, Wittenberg.
- BREZNIK, A. 1917, Literarna tradicija v »Evangelijih in listih«, *Dom in svet* 30, 170–174, 225–230, 279–284, 333–347.
- BREZNIK, A. 1928, Japljev prevod sv. Pisma, *Časopis za jezik, književnost in zgodovino* 7, 77–107.
- DALMATIN, J. 1578, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana.
- DALMATIN, J. 1584, *BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Wittenberg. Faksimile: Ljubljana, 1968.
- HAJNŠEK, M. 1962/63, Pluskvamperfekt v slovenski knjigi, *JiS* 8, 240–245.
- JAPELJ, J. in sodelavci 1784–1802, *SVETU PISMU STARIGA INU NOVIGA TESTAMENTA. 1–10*, Labaci.
- JESENŠEK, M. 1991, Razlikovalni skladenjski vzorci vzhodnoslovenskega in osrednjeslovenskega knjižnega jezika, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije, Sedemdeset let slovenske slovenistike, Zborovanje slavistov ob stoletnici rojstva Frana Ramovša*, Ljubljana 1990, Ljubljana, 1991, 129–141.
- KOLARIČ, R. 1971, Die Sprache in Adam Bohoričs *Arcticae horulae*, *Adam Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg, 1584, II. Teil: Untersuchungen*, München, 29–82.
- LUTHER, M. 1545, *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrift Deudsch auffs new zugericht*. Wittenberg, 1545. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1974.
- MERŠE, M. 1993, Glagolski vid v Dalmatinovi Bibliji ob naslonitvi na Lutrov prevodni zgled. *Rječnik i društvo. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11. –13. X. 1989. u Zagrebu*. Zagreb, 227–235.
- MERŠE, M. 1995, Kongruenz und Divergenz der Übersetzung von Verben in der Dalmatinschen und Lutherschen Bibelübertragung. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit*. München, 492–510.
- MERŠE, M. 1995, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana, 420 str.

- NOVAK, F. 1986, Vprašanja pomenske skupine v besedišču pri slovenskih protestantih. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana, 99–110.
- OROŽEN, M. 1984, Gramatična in leksikalna preobrazba Dalmatinovega knjižnega jezika ob Japljevem prevodu biblije (1584–1784–1802), *Protestantismus bei den Slowenen. Protestantizem pri Slovencih*. Wien, 153–179.
- OROŽEN, M. 1984/85, Smernice knjižnega jezikovnega razvoja od Jurija Dalmatina do Jurija Japlja (1584–1784), *JiS* 30, 217–223.
- OROŽEN, M. 1986, Stilni problemi Trubarjevega jezika. *SSJLK* 22, 27–47.
- POGORELEC, B. 1960/61, O pluskvamperfektu v knjižni slovenščini. *JiS* 6, 152–160.
- POHLIN, M. 1768, *KRAYNSKA GRAMMATIKA*, Laybach.
- POHLIN, M. 1783, *KRAYNSKA GRAMMATIKA*, Zweyte verbeßferte Auflage, Laybach.
- TOPORIŠIČ, J. 1976, *Slovenska slovnica*, Maribor.
- TOPORIŠIČ, J. 1984, Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah, *SSJLK* 20, 189–222.
- TOPORIŠIČ, J. 1987, Zimske urice, prva slovenska slovnica, *Adam Bohoricz, Arcticae horulae succisivae, Zimske urice proste*, Maribor, 281–328.

Krajšave

- DB 1578 – J. Dalmatin, BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL, 1578
- DB 1584 – J. Dalmatin, BIBLIA, 1584
- JB 1784–1802 – »Japljeva Biblija« (to je prvi celotni krščanski svetopisemski prevod, ki ga je oskrbel J. Japelj s sodelavci)
- JiS – Jezik in slovstvo
- LB 1545 – M. Luther, Biblia, 1545
- SR – Slavistična revija
- SSJLK – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture

The Past Perfect Tense in Dalmatin's Bible

The Past Perfect Tense was a significant component of Dalmatin's tense system, as proved by its frequent use in his 1584 Bible (3004 entries).

Dalmatin used the Past Perfect most frequently to express past anteriority, less, but still noticeably, to express remote past and states. Simultaneity or even posteriority are too rare to be regarded as typical. Examples from the 1584 Bible show quite convincingly that the Part Perfect rarely had only a temporal function. Among the secondary, contextually determined functions were: to indicate entrance

into a new set of events, to bring out the event that goes furthest back into the past, to emphasise a relation between events (e.g. cause-effect, order-performance, etc.).

In Dalmatin's 1584 Bible, the Past Perfect features in various types of sentences. The most frequent are its uses in time clauses, but it is quite common also in other types of dependent clauses (especially in object clauses, attributive clauses and adverbial clauses of reason). In independent clauses it is less frequent, restricted mainly to its use in coordinated and causal compound sentences. Even less frequent it is in simple sentences, where the time relation to another verbal event goes beyond sentence borders. Mostly it is used with perfective verbs, although there are also instances of its use with imperfective verbs.

A comparison between Dalmatin's 1584 Bible and Luther's 1545 Bible shows that Dalmatin followed Luther in the use of the Past Perfect in only about a half of the cases. His translation departed from Luther's text in either using or non-using the form, in most cases depending on syntactic rearrangements of the text and a changed interpretation of a chain of events. The smallest degree of agreement is found in adverbial clauses of time, in compound sentences and in simple sentences. The following tendencies appear: when compared to Luther, Dalmatin preferred the Past Perfect over other linguistic means to express a state, but he avoided it with imperfective verbs, when a past event was directly related to events in the present, or for events in a simultaneous time relation. Closely related to either introducing or abandoning the Past Perfect are also aspectual changes.

To see how the use of the Past Perfect in Slovene changed over centuries, Dalmatin's 1584 translation of the Bible was compared with Japelj's translation from the turn of the 18th century. In Japelj's rearranged tense system, the Past Perfect no longer had such a firm position. As a descriptive tense, it was no longer suited to Japelj's more economical language structure. It only played a secondary role, both in the basic temporal function of expressing past anteriority as well as in its other semantic values. Japelj tended to avoid using it by having recourse to changes in the context and giving preference to aspectual oppositions for expressing relations between events. His use testifies to a strong tendency in his time to associate the Past Perfect strictly with perfective verbs, forecasting further decrease of its use.